

УДК 368:334.72

АДМІНІСТРАТИВНІ ІНСТРУМЕНТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА УКРАЇНИ

Яворська Т.В., к.е.н., доцент

Львівський національний університет імені Івана Франка

В статті виділені признаки административного регулювання страхового підприємництва. Охарактеризовано административные методы и инструменты государственного регулирования страхового предпринимательства в отечественной экономике.

Ключевые слова: страховое предпринимательство, государственное регулирование, административные методы, административные инструменты.

The features of the administrative regulation of insurance enterprise are defined in the article. The administrative methods and instruments of state regulations in insurance enterprise of national economics are characterized.

Key words: insurance enterprise, state regulation, administrative methods, administrative instruments

Постановка проблеми. Важливе місце в механізмі державного регулювання страхового підприємництва посідають методи та інструменти регулювання, правильне застосування яких дозволяє досягнути відповідних результатів. У механізмі державного регулювання виділимо інституційно-правові, економічні та адміністративні методи регулювання. Кожен метод знаходить своє застосування через сукупність відповідних інструментів, які є знаряддям для досягнення визначених цілей. У полі зору нашого дослідження адміністративні інструменти державного регулювання вітчизняного страхового підприємництва.

Аналіз останніх досліджень. У вітчизняній страховій науці низка авторитетних науковців (О. Залетов [1], А. Василенко [2], А. Мазаракі [3], А. Самойловський [4]) характеризувала переважно окремі методи та інструменти механізму державного регулювання (у більшій мірі правові та фінансові), або, загалом, вивчала вплив держави на страхове підприємництво через сукупність різноманітних засобів. Дослідження адміністративних інструментів державного регулювання страхового підприємництва відсутні.

Постановка завдання. У зв'язку з цим, метою наукової статті є розкриття змісту та особливостей адміністративних інструментів державного регулювання страхового підприємництва в Україні.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, адміністративне регулювання страхового підприємництва характеризується такими ознаками:

- прямим впливом органів державної влади на поведінку суб'єктів страхового підприємництва;
- обов'язковістю виконання розпоряджень та наказів протягом визначеного періоду часу;
- безальтернативністю варіантів поведінки суб'єктів страхового підприємництва;
- відповідальністю суб'єктів страхового підприємництва за ухиляння від виконання встановлених норм.

Адміністративні методи регулювання страхового підприємництва – це способи прямого впливу органів державної влади на діяльність суб'єктів страхового підприємництва, які встановлені відповідними документами, що мають юридичну силу і є обов'язковими до виконання. Ними є:

- ліцензування та реєстрація суб'єктів страхового підприємництва;
- визначення правил діяльності суб'єктів страхового підприємництва на фінансовому ринку;
- розробка процедури ліквідації та реорганізації страхових компаній;
- визначення частки учасників у статутному капіталі та його розміру;
- встановлення вимог до нормативів розміщення страхових резервів, а також щодо формування різних видів резервів;
- застосування системи санкцій за порушення або невиконання окремими суб'єктами страхового підприємництва визначених правил.

Інструментами адміністративного регулювання є: ліцензії, квоти, нормативи, правила, санкції, заборони, вимоги, примуси, попередження, зауваження, застереження.

Вважаємо, що у сучасних умовах ліцензування та реєстрація суб'єктів страхового підприємництва є необхідним адміністративним методом регулювання, який за своєю сутністю не протистоїть розвитку ринкових відносин, а робить їх більш цивілізованими і стимулює активність шляхом використання наявних можливостей.

Ліцензія як інструмент державного регулювання має превентивний характер, служить для попередження негативних наслідків у страховому підприємстві та захисту економічних і соціальних інтересів як держави, так і суспільства в цілому й окремого клієнта.

Юридична особа, яка створена з метою здійснення страхової діяльності має попередньо набути статусу фінансової установи. Для цього інформація про неї вноситься до Державного реєстру фінансових установ (складовою частиною якого є Єдиний державний реєстр страховиків (перестраховиків) України), на підставі чого отримується Свідоцтво про реєстрацію фінансової установи.

Ліцензія – документ державного зразка, який засвідчує право вже фінансової установи здійснювати страхову діяльність з конкретного виду страхування. Ліцензійні умови здійснення страхової діяльності затверджені Розпорядженням Держфінпослуг “Про затвердження Ліцензійних умов провадження страхової діяльності” № 40 від 28.08.2003 р. В Україні ліцензію на здійснення страхової діяльності видає Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг (Держфінпослуг), вони є безстроковими, видаються на кожен вид страхування та дають одночасно право на проведення перестраховування за цим видом страхування; оформляються на окремому бланку [5].

Свідоцтво про реєстрацію та ліцензії як інструменти адміністративного регулювання, незважаючи на свою самостійність тісно взаємопов’язані між собою. Так, з одного боку, ліцензування неможливе без державної реєстрації, з другого – здійснення господарюючим суб’єктом страхової діяльності без отримання відповідної ліцензії є правопорушенням.

Ліцензія є адміністративним інструментом регулювання діяльності й товариств взаємного страхування. В українській практиці такий інструмент адміністративного впливу не використовується, товариства взаємного страхування не створюються і в ліцензійних умовах такі питання не розглядають. У європейській практиці отримання товариством взаємного страхування ліцензії на право здійснення страхової діяльності передбачене за умови, якщо обсяг страхових премій, отриманих протягом трьох років діяльності перевищує 5 млн євро, тоді на четвертому році їхньої діяльності їм видається ліцензія.

Ліцензія та відповідне свідоцтво є адміністративним інструментом регулювання філій страховиків-нерезидентів. Такий суб’єкт страхового підприємства має право здійснювати страхову діяльність тільки після внесення інформації про нього до Реєстру філій страховиків-нерезидентів, отримання Свідоцтва про реєстрацію філії страховика-нерезидента та ліцензії на право здійснення страхової діяльності [6]. Маючи ліцензію на страхування життя, філія страховика-нерезидента не має права займатися ризиковими видами страхування.

При видачі ліцензії на право здійснення відповідного виду добровільного страхування, страховою компанією розробляють та реєструють у Держфінпослуг Правила страхування. У багатьох країнах світу для всіх страхових компаній розроблені типові правила страхування для кожного виду страхування, які також є особливим адміністративним інструментом державного регулювання страхового підприємства. В Україні правила страхування не є типовими, розробляються самостійно кожною окремою страховою компанією і лише реєструються у Держфінпослуг. Щодо обов’язкових видів страхування, яке ґрунтується на принципах обов’язковості як для страхувальників, так і для страхових компаній, то його правила та умови чітко регламентуються відповідними законодавчими та нормативно-правовими документами [7].

Заслуговує на увагу особливий вид ліцензії, який видає Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг окремим страховим компаніям – ліцензії на здійснення обов’язкового державного страхування. Це визначено Постановою Кабінету Міністрів України “Питання проведення обов’язкового державного страхування за деякими видами” № 1372 від 28.11.2007 р. [8]. Страхові премії встановлюють щорічно під час формування державного бюджету на кожен наступний рік. Страхова компанія не виплачує страхового відшкодування, а кошти виплачуються із держбюджету через страхову компанію. Таке страхування можна розглядати як засіб прямого державного регулювання та особливу форму співпраці держави та страхових компаній для вирішення певних завдань.

На етапі ліцензування регулюються вимоги щодо формування мінімального обсягу статутного капіталу: для вітчизняних ризикових страхових компаній його обсяг має становити не менше 1 млн євро, страхових компаній життя – 1,5 млн євро. Статутний капітал сплачується виключно в грошовій формі [7].

На момент реєстрації філія страховика-нерезидента має мати сформований гарантійний депозит на рахунках уповноважених банків-резидентів у розмірі, не меншому, за суму 1 млн євро для тих, які мають намір займатися ризиковими видами страхування та 10 млн євро при намірі займатися страхуванням життя [9].

Квоти як інструмент державного регулювання вводяться з метою прямого встановлення частки у капіталі суб’єктів страхового підприємства. Так, частка участі страхової компанії у статутних капі-

талах інших страхових компаній, не може перевищувати 30 % його власного статутного капіталу, у тому числі розмір внеску до статутного капіталу окремої страхової компанії не може перевищувати 10 % [7]. Окрім цього, при створенні страхової компанії або збільшенні її зареєстрованого капіталу дозволяється формування статутного капіталу державними облігаціями України за їх номінальною вартістю, але не більше 25 % загального розміру статутного капіталу.

Можуть застосовуватися квоти до участі іноземного капіталу у статутному капіталі страхових компаній. З 2001 р. в Україні такі обмеження на участь нерезидентів у статутному капіталі страхових компаній зняті. До того часу, участь іноземного капіталу регулювалась такими квотами: у 1993 р. загальна частка іноземного капіталу у статутних капіталах страховиків не перевищувала 20 %; у 1996 р. – участь нерезидентів збільшилась до 49 % одночасно зі збільшенням обсягу статутного капіталу для компаній за участю іноземних інвесторів (до 500 тис. єкю) (відповідно до редакції Закону України “Про страхування”, 1996 р.).

Одним з виразних проявів глобалізації та відкритості страхового підприємництва є застосування інструментів регулювання зовнішньої торгівлі послугами, які майже в усіх країнах мають адміністративний характер. Один із найбільш використовуваних інструментів регулювання зовнішньої торгівлі послугами є кількісні обмеження, які здійснюються за допомогою впровадження квот на кількість іноземних постачальників, або обмеження переліку послуг, які вони можуть надавати національним покупцям – страхувальникам. Зокрема, з дня вступу України до СОТ, встановлено такі обмеження – зі страховиками-нерезидентами можуть укладатися лише [10]:

- договори страхування ризиків, пов’язаних з морськими перевезеннями, комерційною авіацією, запуском космічних ракет і фрахтом, у разі, якщо предметом страхування є майнові інтереси, пов’язані з товарами, які транспортуються;
- договори перестрахування;
- договори про надання страхових агентських послуг.

Може існувати повна заборона надання певних видів послуг іноземними суб’єктами господарювання. Так, всі імпортні вантажі повинні страхуватися лише національними страховими компаніями. Автоматично із внутрішнього ринку страхових послуг для імпортерів усунуті іноземні конкуренти.

Застосування таких інструментів регулювання, спрямоване, в першу чергу, на захист інтересів страхувальників та застрахованих осіб щодо договорів, які укладаються з іноземними страховими (перестраховими) підприємницькими структурами.

Серед адміністративних інструментів державного регулювання страхового підприємництва вагоме місце займають нормативи формування та розміщення страхових резервів. Правильне визначення їх розміру необхідне, з одного боку для гарантування страховими компаніями майбутніх можливих виплат за договорами страхування, а з іншого – для визначення реальних результатів своєї діяльності.

Страхові резерви поділяють на технічні, які формують страхові компанії, що здійснюють ризикові види страхування та резерви зі страхування життя. Як правило, кошти страхових резервів є найбільшим джерелом для здійснення інвестиційної діяльності страховими компаніями.

Серед технічних резервів – резерви незароблених премій і резерви заявлених, але не виплачених збитків – є обов’язковими для формування страховими компаніями. Окрім обов’язкових резервів за необхідності, страхові компанії мають право формувати резерви збитків, які виникли, але ще не заявлені; резерв катастроф; резерв коливань збитковості. Рішення про запровадження таких технічних резервів з початку наступного календарного року страхові компанії повинні ухвалювати у поточному році, заздалегідь письмово повідомивши про це наглядовий орган. Розрахунок відповідних видів технічних резервів відбувається на основі методів, які затверджені відповідними законодавчими та нормативно-правовими актами.

Існують окремі види страхування, здійснення яких вимагає додаткових гарантій, і тому існують додаткові вимоги щодо формування страховими компаніями технічних резервів за цими видами страхування. До таких видів страхування в Україні належать: обов’язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземного транспорту; обов’язкове страхування цивільної відповідальності за ядерну шкоду.

Резерви зі страхування життя є специфічними страховими резервами, що обумовлено особливостями самого страхування життя (страхових накопичувальних послуг). За українським законодавством до складу резервів зі страхування життя належать: резерви довгострокових зобов’язань (математичні резерви); резерви належних виплат страхових сум. Окрім цього, страхові компанії зобов’язані дотримуватися нормативів достатності, диверсифікованості та якості активів, якими представлені страхові резерви з видів страхування, інших, ніж страхування життя [11]. Для компаній страхування життя розміщення резервів також обмежується нормативами – у відсотках до обсягів наявних страхових резервів.

Для підтримки порядку у страховому підприємстві застосовують такий інструмент адміністративного впливу як санкції, використання яких має на меті захистити права та законні інтереси споживачів страхових послуг, забезпечити стабільність страхового підприємства в Україні.

Згідно з Господарським кодексом України, штрафними санкціями визнаються господарські санкції у вигляді грошової суми (неустойка, штраф, пеня), яку учасник господарських відносин зобов'язаний сплатити у разі порушення ним правил здійснення господарської діяльності, невиконання або неналежного виконання господарського зобов'язання [12]. Окрім цього, Кодексом зазначається, що за порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності до суб'єктів господарювання можуть бути застосовані уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування адміністративно-господарські санкції.

До суб'єктів страхового підприємства можуть застосовувати такі санкції:

1. Безоплатне вилучення прибутку (доходу), яке здійснюється за порушення встановлених законодавством правил здійснення господарської діяльності; за приховування прибутку та несплату податку за прихований об'єкт оподаткування. Так, доходи страхових компаній як суб'єктів первинного фінансового моніторингу за порушення ними законодавства щодо запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, за рішенням суду підлягають конфіскації в дохід державі або повертаються їх власнику, права чи законні інтереси якого були порушені, або відшкодовується їх вартість [13].

2. Застосування штрафів, рішення про накладення яких ухвалюється у вигляді постанови:

- до страхової компанії у разі невиконання вимог законодавства щодо запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом може застосовуватися штраф у розмірі однієї тисячі неоподаткованих мінімумів доходів громадян [13];
- до суб'єктів страхового підприємства можуть застосовуватися фінансові (штрафні) санкції, пеня у разі порушення ними податкового законодавства [14];
- за вчинення дій, які кваліфікуються як недобросовісна конкуренція, за порушення законодавства про захист економічної конкуренції також передбачені штрафи відповідних розмірів [15];
- згідно з Законом України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг”, за порушення, вчинені на ринках фінансових послуг застосовуються штрафні санкції у відповідному розмірі залежно від порушення [16];

3. Тимчасово зупинити дію або анулювати ліцензію на право здійснення страхової діяльності (розгляд питань про анулювання ліцензії здійснюється відповідно до нормативно-правових актів); скасовувати державну реєстрацію або ліквідацію суб'єкта страхового підприємства, відсторонювати керівництво від управління страховою компанією та призначити її тимчасову адміністрацію. Такі заходи застосовують з метою попередження загрози невиконання зобов'язань перед її учасниками, клієнтами або третіми особами. Уперше Держфінпослуг ввела тимчасову адміністрацію у 2003 р. щодо страхової компанії “Вікторія М”. Нині в умовах фінансово-економічної кризи у структурі Держфінпослуг створено структурний підрозділ – Департамент тимчасового адміністрування фінансово-кредитних установ.

Доповнюють адміністративний вплив на страхове підприємство також й такі інструменти:

- погодження конкретних дій з державним регулятором. Так, здійснюється погодження з Держфінпослуг кандидатів на посади керівника та головного бухгалтера страхової компанії, філії страховика-нерезидента; договорів перестраховування з перестраховиками-нерезидентами для перерахування іноземної валюти страховиками-нерезидентами та страховими брокерами-резидентами. Держфінпослуг погоджує встановлення Моторним (транспортним) страховим бюро єдиного зразка страхових полісів, які є формою договору обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів;
- приписи про усунення виявлених порушень законодавства про страхову діяльність у визначений строк;
- вимоги щодо скликання позачергових зборів учасників з метою попередження загрози невиконання зобов'язань перед її клієнтами або третіми особами.

Таким чином, свідоцтво про реєстрацію фінансової установи, ліцензія на право здійснення певного виду страхування, Правила страхування, гарантійний депозит філії страховика-нерезидента, квоти, нормативи формування і розміщення страхових резервів, санкції та приписи є інструментами адміністративного впливу на діяльність суб'єктів страхового підприємства. Такі інструменти дозволяють, забороняють, обмежують чи нормують діяльність суб'єктів страхового підприємства та вико-

ристовуються органами державної влади після ухвалення відповідного рішення. Надмірне використання адміністративних інструментів у державному регулюванні страхового підприємництва негативно позначається на економіці, зокрема, послаблює економічну свободу, може активізувати тіньову економіку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Залетов О.М. Убезпечення життя : [монографія] / О.М. Залетов. – К. : Міжнародна агенція “Бізон”, 2006. – 688 с.
2. Василенко А.В. Інвестиційна стратегія страхових компаній : [навч. посіб.] / А.В. Василенко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2006. – 168 с.
3. Страховий ринок України: стан та перспективи розвитку : [монографія] / [С.О. Булгакова, А.В. Василенко, Л.І. Василенко, С.В. Волосович, А.М. Єрмоленко, Л.В. Єрмоленко, Л.І. Зимовська, І.О. Манько, І.С. Микитюк, Т.А. Ротова, Н.Г. Савченко, В.В. Тринчук, В.М. Фурман, О.М. Цензура] ; за заг. ред. А.А. Мазаракі. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2007. – 460 с.
4. Самойловський А.Л. Менеджмент страхування : [монографія] / А.Л. Самойловський. – К. : Видавничий дім “Корпорація”, 2007. – 318 с.
5. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг “Про затвердження Ліцензійних умов провадження страхової діяльності” № 40 від 28.08.2003 : [Електронний ресурс] / Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.dfp.gov.ua>
6. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг “Про затвердження Ліцензійних умов провадження страхової діяльності філіями страховиків-нерезидентів” № 6201 від 07.09.2006 : [Електронний ресурс] / Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.dfp.gov.ua>
7. Закон України “Про страхування” №85/98-ВР від 7.03.1996: [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.rada.gov.ua>
8. Постанова Кабінету Міністрів України “Питання проведення обов’язкового державного страхування за деякими видами” № 1372 від 28.11.2007 : [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.rada.gov.ua>
9. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України “Про затвердження вимог до гарантійного депозиту філії страховика-нерезидента” № 6244 від 19.09.2006 : [Електронний ресурс] / Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.dfp.gov.ua>
10. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг “Про затвердження Вимог до порядку укладання договорів зі страховиками-нерезидентами” № 8197 від 01.11.2007 : [Електронний ресурс] / Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.dfp.gov.ua>
11. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг “Про затвердження Положення про обов’язкові критерії та нормативи достатності, диверсифікованості та якості активів, якими представлені страхові резерви з видів страхування, інших, ніж страхування життя” № 741 від 08.10.2009 : [Електронний ресурс] / Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.dfp.gov.ua>
12. Господарський кодекс України № 436-IV від 16.01.2003 : [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.rada.gov.ua>
13. Закон України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом” № 249-IV від 28.11.2002 : [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.rada.gov.ua>
14. Закон України “Про державну податкову службу” №509-XII від 4.12.2009 : [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.rada.gov.ua>
15. Закон України “Про захист економічної конкуренції” №2210-III від 11.01.2001 : [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.rada.gov.ua>
16. Закон України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” № 2664-III від 12.07.2001 : [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.rada.gov.ua>